

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

Profesor Edu. Holm:

Sandflugtens Dæmpning
i Tisvildebreen.

[Ca. 1905]

627.5 gl.

H. Rogers Dr. I M Jergensen
and Emily Helen.

per Jerg

Sandflugtens Dæmpning i Tisvildeegnen

1724—1738¹.

Af

Edvard Holm.

M. H.

NAAR jeg idag skal have den Ære og Fornøjelse paa dette skjønne Sted at holde et Foredrag for Dem, maa jeg begynde med at minde Dem om, at Oldskriftselskabet paa Udflugter som denne har meget elastiske Rammer. Thi hvad jeg vil tale om, drejer sig hverken om Oldtiden eller om middelalderlige Forhold; jeg har som Æmne Begivenheder af langt yngre Dato. Jeg vil søge at fortælle Dem om et Afsnit af denne Egn's forunderlig skiftende Skjæbne i Tidens Løb. Den har med Hensyn til sin Natur undergaaet saa store Forvandlinger som næppe nogen anden Del af vort Fædreland.

Et Stykke herfra nede ved Udkanten af Tisvilde By staar der et Sandstensmonument i ret smagfuld Barokstil², der er rejst 1738. Det har paa sine tre Sider en dansk, en tysk og en latinsk Indskrift. De to sidste skulle være forfattede af den meget fortjente Historiker Andreas Hojer og ere i Tidens vante bombastiske Stil.

¹ Hvad her fortælles om Dæmpningen af Sandflugten i Tisvildeegnen, er i alt væsenligt et Foredrag, jeg holdt paa Frøbakke ved Oldskriftselskabets Sommerudflugt den 23. Juni i Aar. Paa nogle Steder er Fremstillingen dog gjort fylligere. Samtlige Kilder, der ere citerede i det følgende, findes i Rigsarkivet.

² Jeg gjorde i Sommer et forgjæves Forsøg paa at faa dette Monument at se. Det er anbragt i en Indhegning, hvortil en lille Allee fører op fra Tisvilde By. Da jeg kom op dertil, var Laagen lukket, uden at der fandtes noget Op-slag om, hvor Nøglen kunde faas. Ved at spørge mig for i nogle nærliggende Huse fik jeg at vide, at en Husmand, der boede tæt ved, havde den; men da jeg vilde henvende mig til ham, var hans Dør aflukket, og jeg hørte da, at han var paa Markarbejde. Altsaa var min Gang forgjæves. Jeg henstiller til vedkommende, om der ikke kan træffes en bedre Ordning. Adgangen til at se Monumentet bør ikke gjøres unødvendig vanskelig.

Den danske Indskrift tillægges Helsingepresten Jørgen Friis, en i Datiden for sin poetiske Aare ret bekendt Mand, og den har en jævnere, mere tiltalende dansk Tone. Den lyder saaledes:

Her saa det ilde ud for nogle Tider siden,
 Med Sand var alting takt, og Faren var ej liden.
 Sandhavet voxte til, fløj frem, naar Vinden kom,
 Og drev saamangen en fra Hus og Ejendom.
 Hvorfor Kong Frederik til Landets Gavn og Bedste
 Lod gribe Værket an med Vogne, Folk og Heste,
 Og lod, saa vidt man kom, den løse Sand besaa,
 At der, hvor intet var, nu voxer Græs og Straa.
 Vor sjette Kristian, vor Herlighed i Norden,
 Ved ham det ganske Værk til Ende bragt er vorden.
 O! at hans Slægt og Sæd saa længe blive maa,
 Som man kan Støv og Sand omkring ved Havet faa.

Om nogen spørge vil og haver Lyst at vide,
 Paa hvem i dette Værk Monarken kunde lide,
 Da haver Amtmand Gram ej hvilet med sit Øje,
 Og Røhl, som vel fortjent, er lønnet for sin Møje.

Denne Indskrift kan paa en Maade siges at være min Text. Thi det var sandt, hvad der staar i dens første Linie: »Her saa det ilde ud for nogle Tider siden«. Ulykken kom, som Indskriftens nærmest følgende Linier fortælle, fra Sandflugten. Den var en forholdsvis ny Ulykke.

I gamle Dage synes Landet her omkring og indtil Havet imod Vest at have havt samme Udseende som Egnen herfra ned ad Helsing til og flere Mile Øst paa. Det har været et i det hele vel befolket og vel dyrket Landskab med højere og lavere Strækninger, med frugtbare Marker, Eng- og Mosedrag samt en Del Skov, der dog ikke kan have dannet nogen helt sammenhængende stor Skovstrækning. Professor Olrik har i sin interessante Afhandling: »Tisvildeegnen i gamle Dage«¹ skildret Landskabets Historie, saa vidt

¹ Trykt i denne Aarbogs Aargang for 1906.

man kan følge den fra Oldtiden op igjennem Middelalderen. Dengang var Sandflugt ukjendt her. Vi have ikke et eneste Vidnesbyrd om, at man har lidt deraf igjennem hele Middelalderen, ganske som for øvrigt Tilfældet ogsaa er med Vestjylland. Det er ikke førend i det 16de Hundredaar, at man hører om Ulykker derovre, skabte ved Flyvesandet, og det er i det samme Hundredaar, at Sandflugten begynder her i Tisvildeegnen.

Men hvorledes er Sandflugten opstaaet? En Regeringskommission, der blev nedsat i Aaret 1703, angav i sin Indberetning til Kongen, at den for mange Aar siden var begyndt fra Banker langs Stranden, hvis Grønsvær ved stærke Vinde var afreven, foruden at Sand blæste op fra Havet ved de stærke Nordvestvinde. Stort videre kommer man næppe heller nu, naar man vil forklare Ulykken. Plantevæksten, der har dækket den Bræm af Sandklitter, som har ligget langs Kysten her Vest paa, maa være bleven revet løs, hvad enten det er sket af Uforsigtighed ved Menneskehaand eller ved ualmindelig stærke Storme.¹ Maaske har saa ogsaa Jordbunden efterhaanden hævet sig saaledes, at den Fjord, der tidligere strakte sig ind til den nuværende Arresø, er forsvunden og i det Sted Fjordbunden med sit Sand kommen til at ligge bar. Saa har Vinden ogsaa her havt nok at tumle med. Da først Værnet imod Vest var brudt, fejede Nordvest- og Vestvindene efterhaanden de Sandmasser, der vare blevene blottede, afsted mod Øst, og det ganske som vi se det ved Snefygning, saaledes at Sandet lejrede sig i bredere eller smallere Striber, eftersom Jordsmonnet begunstigede Aflejringen. Der har holdt sig Steder fri for Sandet eller saaledes, at de i det mindste kun vare svagt bedækkede deraf, medens Strøg i Nærheden deraf have været helt bedækkede, og medens der endog hist og her dannede sig betydelige Sandhøje. Der findes meget anselige saadanne rundt omkring i Tisvildeegnen. Kun ere de nu bedækkede med Skov.

Idet Sandflugten mere og mere bredte sig fra Kysten, bragte den

¹ Medens denne Forklaring er rimelig nok, opstaar der et andet Spørgsmaal. Hvorledes have fra først af disse Sandbanker kunnet blive dækkede af Plantevæxt, uden at Vinden blæste denne bort? Men dette Spørgsmaal maa Naturforskerne besvare.

svære Hjem søgelser over Egnen. Først gik det ud over, hvad der hørte under den gamle Borg Asserbo, hvis Ruiner som bekendt ligge ved den sydvestlige Del af Tisvildehegn. En stor Landsby Thorup, der laa her, blev efterhaanden fuldstændig begravet under Sandet. Det fortælles, at den oprindelig havde havt 16 Gaarde, og at der af dem 1560 kun var 12 tilbage og i 1593 ikke mere end 6. Snart efter vare de alle forsvundne. Selve Asserbo Borg eller Slot blev under slige Forhold forladt og faldt saa i Ruiner, medens Sandflugten væltede sig videre og videre imod Øst ind over Tibirke og Tisvilde Byers Jorder. Allerede 1605 høre vi, at Bønderne i Tibirke søgte om Nedsættelse af deres Afgifter. De vare, udtalte de i deres Andragende, komne meget tilbage og forarmede formedelst den store Skade, de led af Sandet; for deres Armods Skyld kunde de ikke længere blive ved Magt og Godset besidde, med mindre de fik Afslag i deres Afgifter.

Det er ikke stort, hvad vi i den største Del af det 17de Hundredaar høre om Sandflugtens Ødelæggelser; men henimod 1700 maa de have været meget store. Det fortælles, at et Stykke Skov, der kaldtes Præsteskov, 1695 var saa tilføjet med Sand, at kun 3 Træer ragede op over det¹, og, hvad der taler endnu klarere derom, er en Klage, som Bønderne fra Tibirke 6. Februar 1702 indgave til Kong Frederik IV. »Sandflugten«, skrev de her, »har ødelagt de 3 Parter af vore Jorder. Rugsæden er ganske overfløjen med høj Sand... En Del Steder i Byen ligger ganske fulde af Flyvesand, og staar den store høje Sandbakke med den ene Kant lige ovre paa Byen, og med den anden Kant driver den heftig ind ad Kirken til... ogsaa til den anden By støder Sanden og flux til, saa deres Jord og Marker paa mange Steder er saa højt beføgne, at de aldrig kan enten pløjes eller saas.»²

Naturligvis havde Bønderne søgt paa bedste Vis at værgе sig imod denne frygtelige Fjende, der nu henvед halvandet hundrede Aar var

¹ Jvfr. N. Pedersen: *Kirken i Tibirke* (1903) S. 29—30.

² Afskrift i A. Lowzows Manuskript: Bemærkninger om Sandflugten i den nordlige Del af Sjælland (Rigsarkivet).

rykket dem nærmere og nærmere, og det Middel, de havde søgt at bruge, havde været Risgjærder, som de opførte i lange Strækninger. De brugte dertil Gjærdsel, som de fik fra nærliggende Skove, og med Staver, der i store Masser fæstedes i Jorden, stræbte de at holde Gjærdselbundterne fast, saa de kunde være et virkeligt Værn. Tibirke Bønder klagede nu i 1702 over, at Skovbetjentene i de sidste Aar havde nægtet dem den Gjærdsel, de behøvede, og det havde de haardt maattet bøde for, da Sandet netop derfor havde faaet Overhaand.

Denne indtrængende Klage havde til Følge, at Frederik IV lod nedsætte en Kommission for at undersøge, hvad der kunde gøres. Kommissionen, hvori blandt andre den daværende Amtmand over Frederiksborg og Kronborg Amter J. O. Raben havde Sæde, gav en stærk Skildring af de Ødelæggelser, som Sandflugten i Tidens Løb havde voldt, og den paaviste, hvor trueede baade Tibirke og Tisvilde Byer vare. »Kun lidet«, hedder det i dens Betænkning, »findes ufordærvet af Markerne ved Tibirke By, som bestaar af 10 Gaarde, Kirken synes tilmed snart for Sanden ikke at bestaa, saasom Sanden er nu allerede inde ved Kirkegaarden og udi Bøndernes Haver.« I det hele fandt den begge Byers Bønder saa haardt medtagne, at den foreslog, at Tibirke Bys Jorder, der ved den sidste Landmaaling 1683 vare satte til 27 Tdr. Hartkorn, nu ikke maatte sættes højere end til 12 Tdr. 6 Skjæpper, og at Tisvildes Hartkorn skulde nedsættes fra 48 til 29 Tdr. Hvilket Vidnesbyrd om, hvor hjemsøgt Egnen var bleven i de sidste 20 Aar¹!

Uheldigvis vidste Kommissionen ikke at foreslaa noget andet Middel imod Sandflugten end de fra gammel Tid brugte Risgjærder. Man maa sige uheldigvis, thi hvor nyttige end slige Gjærder til en vis Grad kunde være, vare de dog ikke tilstrækkelige som Værn. De vare ikke stærkere, end at Stormen kunde bryde Hul paa dem, og de vare ikke høje nok til, at ikke Sandet kunde flyve over dem og lægge sig i store Dynger paa Læsiden af dem.

Højest uheldigt var det nu ogsaa for den ulykkelige Egn, at de

¹ Kgl. Kommissionsforretning om Flyvesanden paa Kronborg Amt 1735.

Aar, der kom, vare en stræng Tid for Land og Rige, da de ydre Forhold under den store nordiske Krig helt lagde Beslag paa Regeringens Opmærksomhed, især da vort Fædreland fra 1709 til 1720 for Alvor var med i den store Krig, og da Landet døjede svært under de Byrder, den voldte. Midt under den høre vi et saadant enkelt Træk, som at der blev gjort Indstilling til Kong Frederik om at lade Tibirke Kirke rive ned, men at han svarede, at der endnu ikke under hans Regering var revet nogen Kirke ned, og at det heller ikke i Fremtiden skulde ske. Men slemt maa det have set ud for denne Kirke. I det mindste hedder det i 1717 i en Indberetning fra Præsten, at Sandet ved den ligger op til Tagskjægget, og Rentekammeret faar da ogsaa Ordre til at gøre sit bedste derimod.

Men det var først et Par Aar efter, at den store nordiske Krig var endt, at Spørgsmaalet om Sandflugtens Dæmpning kom frem for Alvor. Kronborg Amt, hvori Tisvildeegnen laa, havde tillige med Frederiksborg Amt dengang en nidkær og dygtig Amtmand i Frederik Gram. Maaske er det da ham, der har givet det første Stød til, at man bestemte sig til at tage fat med Kraft. I Slutningen af 1723 gjorde Rentekammeret Forestilling til Kongen herom. Men hvorledes skulde man finde de rette Midler til at føre Kampen, og hvor skulde man finde den rette Mand?

Jeg tænker, at det gaar andre, som det er gaaet mig selv, at de spørge: Kunde man ikke bygge paa Erfaringer fra Jylland? Der havde derovre været Sandflugt mindst lige saa længe som i Tisvildeegnen og efter en langt større Maalestok. Hele Vestjylland havde jo været angrebet af den. Men forbausende nok. Ingen tænkte paa Jylland i den Anledning. Ganske vist er der fra 1539 indtil Udgivelsen af Kristian V's Danske Lov blevet udstedt forskellige Kongebud om Sandflugten derovre. Det forbydes i dem under alvorlige Straffe at oprykke eller slaa Marehalm og Klittag (Hjelme), og i et Reskript af 1569 paalægges det Befolkningen i 4 vestjydske Sogne at arbejde paa at bekæmpe Sandflugten, ligesom det ogsaa strængt forbydes at hindre dem deri.¹ Men man maa ikke tillægge

¹ C. C. Andresen: Om Klitformationen (1861) S. 237 f.

disse Kongebud for stor Betydning. Hvad der fremgaar af dem, er kun, at vestjydske Bønder have vidst Besked med, at Marehalm og Klittag ved deres lange Rødder kunde virke til at binde Flyvesandet, og at jydske Embedsmænd have udvirket kgl. Resolutioner til Hjælp for dem; men noget rationelt Arbejde fra det Offentliges Side for at bekæmpe Flyvesandet derovre havde slet ikke fundet Sted, og Regeringen har paa den Tid, vi tale om, ikke ment, at der hidtil var vundet noget i Jylland, der kunde tjene den til Vejledning, naar den vilde tage Kampen op med Flyvesandet i Tisvildeegnen.

Nej! det var ikke i Jylland, det var i Udlandet, man haabede at lære de nødvendige Midler at kjende. Og det Land, der her tænkes paa, var Holland, et Land, hvor som bekjendt Sandklitter den Dag idag findes i stor Udstrækning. Rentekammeret skrev derfor i Slutningen af 1723 til den dansk-norske Ministerresident i Holland, Nordmanden Niels Griis, om at faa en kyndig Mand dernede fra her hjem. Som Midler til at dæmpe Sandflugten brugte man dengang i Holland paa saadanne Steder, hvor Sandet var blandet med noget Muld, at plante Hjelme; men man mente, at dette ikke kunde nytte noget, hvor man havde det rene Flyvesand at kæmpe med. Der holdt man sig til en Slags Ris- eller Halmgjærder af lignende Art som dem, der kjendtes her i Landet. Herom fik Griis Besked, da han gav sig til at forhandle med »saadanne Mænd, som om Sandets Dæmpning havde Videnskab«, de saakaldte Duyne Meyers. Men da han saa vilde have en af disse Mænd til at rejse til Danmark, stillede de meget overdrevne Krav, og de vilde ikke paatage sig at blive længere heroppe end 3 til 4 Maaneder. Derimod mente Griis at burde henlede Opmærksomheden paa en dansk Undersaat, der levede dernede og forstod sig lige saa godt paa Flyvesandets Dæmpning som nogen af de hollandske Duyne Meyers. Denne Mand var baade villig til at rejse hjem, og han krævede ikke noget for sin Møje, med mindre han fandt, at det »var praktikabelt her at stoppe Sandflugten med de Midler, som der i Landet bruges«. Frederik IV valgte at følge dette Forslag.¹

¹ Se herom Kgl. Resol. om Rytterdistrikterne 1724 Nr. 68 og Rentek. Forestill. Protokol 8. Maj 1724.

Denne danske Mand, Lars Thott af Navn, som af hollandske Autoriteter havde Attest for at kjende alt, hvad Hollænderne vidste om, hvad det her gjaldt om, kom da i Efteraaret 1724 til Danmark, og, efter at han havde havt Audiens hos Kongen, tog Gram ham med sig, for at han kunde se paa Sandflugten. Men han blev skrækslagen ved at se, hvorledes det stod til. Han holdt det for umuligt at bruge Plantning og vidste intet andet Middel at pege paa end »de kontinuerlige Sandgjærder«. Og selv dem havde han ikke Tro til. Han tilstod, som han skrev til selve Kongen (7. Oktober), at han ikke saa noget Middel til at faa Sandflugten dæmpet, eftersom den havde taget altfor meget Overhaand. Derefter rejste han tilbage til Holland med 120 Rdlr. i Lommen, som Kongen gav ham til Vederlag for hans Rejseudgifter og for hans Ulejlighed med at komme herop.¹

Dette var, ser man, et bedrøveligt Udfald paa det Forsøg, der her var gjort med at udnytte Erfaringer fra Holland. Men kort efter Lars Thotts Bortrejse kom der endnu i Oktober 1724 en Mand fra Oldenburg ved Navn Johan Ulrich Røhl og mældte sig hos Kongen selv som den, der »mente, næst Guds Bistand at vide de Raad, hvorved Flyvesandet kunde dæmpes«. I Oldenburg, der som bekjendt dengang hørte med til den danske Stat, var der lige siden 1718 blevet ført en haardnakket Kamp for at værne Landet imod Havet. Det var en Kamp, hvorved den fra den store nordiske Krig berømte Admiral Kr. Th. Sehested som Overlanddrost i Oldenburg og Delmenhorst indlagde sig ganske overordentlig store Fortjenester af disse Landskaber. Vistnok var Hovedsagen her at sikre Landet imod Oversvømmelser; men højst sandsynlig har det ogsaa staaet i Forbindelse hermed at bekæmpe Sandflugt, som Vestenvinden satte i Bevægelse. Røhl — om hvis tidligere Liv vi desto værre intet vide — har aabenbart havt Del i dette Arbejde og vist betydelig Dygtighed. I det mindste blev han, formodentlig af Sehested, omtalt fra den Side for Frederik IV, der netop i Sommeren 1724

¹ Skrivelse fra Gram til Rentek. af 3. Okt. 1724 (vedlagt Thotts Brev til Kongen 7 Okt.) (Ryttergodsresolutioner.)

rejste igjennem Oldenburg til Aachen for at bruge Badene der, og Kongen opfordrede ham til at komme over til Sjælland og tage fat i Tisvildeegnen. Det var i Henhold hertil, at han nu mødte i Efteraaret 1724.¹

Strax efter at han havde været hos Kongen, befalede denne, at han skulde føres ud paa Sandflugtsegnen, og at Amtmand Gram samt Hofmarskal Holstein og nogle stedkjendte Mænd skulde høre, hvad han vilde foreslaa, og afgive Betænkning derom. Lykkeligvis blev Røhl, da han kom ud i Sandegnen, ikke forskrækket ved, hvad han saa, og han mente ikke som hans Forgænger, at Plantning her vilde være spildt Møje. I Modsætning til, hvad der var Opfattelsen i Holland, troede han, at den ogsaa kunde gjøre Gavn, hvor Sandet helt havde Magten. Hans Udvikling af sine Forslag og af, hvilke Erfaringer han havde at støtte sig til, gjorde stærkt Indtryk paa Gram og Holstein. Vel mente de, at der maatte nøjere Undersøgelser til, inden de kunde udtale sig om hans Plan i det hele; men Gram skyndte sig med at meddele Kongen, at, hvad Røhl først og fremmest vilde have gjort Prøve paa, netop var, — for at bruge Grams egne Ord — »at der skulde saas eller lægges et Slags Frø, som Røhl kaldte Sandhavre, hvoraft han og andre sige, at der skal være Forraad nok i Jylland, og at det skal være af den Sort, som i Danske Lov kaldes Marehalm og Klittagvæxt«. Han og Holstein anbefalede varmt at gøre Prøve dermed. Disse Ord fandt stærk Gjenlyd. Det var den 6. November, at Gram indgav Forestilling derom igjennem Rentekammeret. Allerede Dagen derefter lader Kammeret Sagen gaa til Kongen med en varm Anbefaling, og strax den samme Dag beslutter Kongen, at Prøven skal gøres. Der bliver saa hurtig som muligt sendt en kongelig Lakaj over til saadanne Egne af Jylland, hvor det kunde ventes, at man lettest kunde faa Frø.²

¹ Ryttergodsresolutioner af 1756, hvori en Supplik fra Røhl af 28. Juli 1747 til Frederik V. I denne Supplik fortæller Røhl om sit Møde med Frederik IV i Oldenburg. En paafaldende Hukommelsesfejl er det, naar han siger, at han 1725 kom til Sjælland. Det var i 1724. (Jeg skylder Professor A. Oppermanns Velvilje at være bleven gjort opmærksom paa denne Pakke.)

² Ryttergodsresolutioner for 1724. 6. November 1724.

Unægtelig var det ogsaa saa sent paa Aaret, at det gjaldt om at skynde sig.

Vi staa her ved det, der giver Tisvilde Sandflugtens Historie størst Interesse. Røhls Forslag var for saa vidt ikke noget nyt her i Landet, som det Middel, han anbefalede, var kjendt af vestjydske Bønder; men Regeringen havde, som ovenfor sagt, aldrig tænkt paa at bruge det i større Stil; det havde derfor kun kunnet spille en ganske underordnet Rolle ovre i Jylland, og det var ikke faldet nogen ind at bringe det paa Bane i Anledning af Tisvilde Sandflugt. Nu derimod, da Røhl forstod at vise Betydningen deraf, nu blev først Gram og saa Rentekammeret og selve Kongen ivrige for at gjøre Forsøg dermed. Derfor har Grams Indstilling af 6. November 1724 faaet en gennemgribende Betydning for Sandflugtdæmpningens Historie i vort Land. Enhver veed, hvor usigelig udstrakt en Brug der senere er blevet gjort af Marehalm og Klittag (Hjelme.)

Fængsler end dette Røhls Forslag mest vor Interesse, maa det dog mærkes, at han tillige ved andre Midler vilde føre Kampen imod Sandet, f. Ex. ogsaa ved at bruge Risgjærder. De kunde være til Gavn ved Siden af Plantningen, blandt andet som Hegn om de nylig beplantede Steder. Medens Røhl blev stillet i Spidsen for Dæmpningen af Sandet, forhandlede der i Vinteren 1724—1725 om, hvad han i det hele vilde have gjort. Gram og Holstein vare enige om at opfordre til at følge hans forskjellige Forslag. De fremhævede, hvorledes Farerne ved Sandflugtens Ødelæggelser steg og steg. »Sker der intet«, sagde de i Slutningen af November 1724, »vil inden kort Tid en dejlig Hømose ved Ramløse By under Sanden bortgaa, hvorved Deres Majestæts Bønder ville miste henved 300 Læs Hø.« Ogsaa Ramløse Kornmarker, der vare »dejligt Sædeland«, vilde snart blive ødelagte af Sandet, og Kongen vilde muligen inden 10 Aars Forløb komme til at lide Skade paa mere end 1000 Tdr. Hartkorn.¹

Røhl skrev selv 5. December til Regeringen for at bede om at faa, hvad der behøvedes af Penge og Arbejdskraft, og han forberedte

¹ Smstds. 21. Novbr. 1724.

Kongen paa, at, om han end haabede ved Guds Hjælp at kunne dæmpe de store Sandmasser, maatte det dog tage mere end 3 til 4 Aar, da der var »flere Hundrede skrækkelige Indbrud af dem.«¹

Energisk som han var, tog han kraftig fat i Vinteren 1724 til 1725, og han kunde (23. April 1725)² gjøre Indberetning om, at han havde faaet gjort en god Begyndelse; han havde været heldig med at faa det Frø, han havde modtaget fra Jylland, til at gro i en Kasse med Sand, og han havde faaet forholdsvis anselige Arealer af Sand dækkede dels med Tang, der blev kjørt op fra Stranden, dels med »de saakaldte Tuer« (formodentlig Græstørv).³ Netop disse vare de Hovedmidler, han vilde bruge foruden Plantning og Risgjærder.

Husker man paa, at det gjaldt Tusender af Tønder Land, til Dels bedækkede med Sandmasser, der let sattes i Bevægelse af Vinden, faar man Indtryk af, at der forelaa et umaadeligt Arbejde for ham. Han var utrættelig paa Færde rundt omkring, først kjørende, men snart efter ridende for at kunne komme bedre afsted. Samtidig var han ivrig for at faa det Frø af Marehalm og Klittag, som han behøvede. Han opfordrer Amtmand Gram til at sørge for, at der blev skrevet til Gehejmerraad Sehested i Oldenburg, »om Bønderne derovre maatte samle Græsvipper for at faa Frø«, og han rejser i 1725 selv derover i samme Anledning. Foruden Sandhavrefrø medbragte han tilbage derfra baade Kløverfrø og Bramfrø (!) samt et Slags Frø, kaldet *Genista spinosa*, som han vilde bruge til at anlægge levende Gjærder.⁴

Fra først af havde han kun forholdsvis faa Folk til at hjælpe sig; men saaledes kunde det ikke blive ved at gaa, han behøvede betydeligt Mandskab med mange Vogne, og han trængte derfor stærkt paa for at faa sligt. Lykkeligvis fandt han en saa ivrig Støtte, som

¹ Smstds. 176 a og Rentek. Forestill. Prot. 18. December 1724.

² Bilag til Lowzows Bemærkninger o. s. v.

³ Det kunde ligge nærmest, naar man hører Ordet Tuer, at tænke paa saadanne, der i Massevis fandtes paa de gamle Oredrev; men det er vel tvivlsomt, om det ikke var altfor besværligt at faa nok af dem bragt til Tisvilde, og om de vare saa fast sammenhængende som Græstørv.

⁴ Rentek. Forestill. Prot. 28. Januar 1726.

ønskes kunde, i Amtmand Gram, der var utrættelig med sine Forslag og Indstillinger.

Kongen selv tog i Foraaret 1725 op til Tisvildeegnen for at se, hvad der hidtil var udrettet til Flyvesandets Bekæmpning. Han befalede da, at de Gaarde i Tibirke, der mest vare bedækkede af Sandflugten, skulde blive staaende for saa meget som muligt at hæmme Sandflugtens videre Udbredelse. Kun skulde man borttage Skorstenene samt Vinduer og Døre for at bruge alt sligt ved Opbyggelsen af 9 nye Gaarde, der snarest muligt skulde opføres paa sikrere Steder. Man havde, erklærede Rentekammeret i den Anledning, Træ nok dertil i gamle Ege, der stode i Nærheden. Ogsaa paabød Kongen ved samme Lejlighed, at der, for at man kunde frelse en Mose ved Ramløse fra Sandflugten, skulde opkastes en stor Grøftvold der.¹

Sagen var altsaa, skulde man synes, i god Gang. Men, skulde den føres igjennem, maatte den selvfølgelig volde betydelige Udgifter. Det lod sig ikke gjøre at gaa vidt i at paalægge Egnens forpinte Bønder Arbejde her som et nyt Hoveri. Men nu traf det sig saa uheldig, at vort Fædrelands Stilling udadtil netop i Aarene 1725 og 1726 var stærkt truet. Det var kommet til et formeligt Brud med Rusland, og Kejserinde Katharina I tillige med hendes Raadgiver Menzikoff syslede med Angrebsplaner imod den dansk-norske Stat. De havde Haab om at kunne hjemsøge de danske Øer med en Galejflaade, der kunde sprede Baal og Brand rundt omkring. Frederik IV var saa heldig at afværge Faren for en Krig ved at slutte sig nær til England og Frankrig; men i det Par Aar, Krisen varede, maatte der bruges Penge i Mængde for at gjøre sig kampdygtig, især til at bringe det stærkt forfaldne Søværn paa Fode. Under disse Forhold krympede Kongen sig ved enhver Udgift, der kunde undgaas.

Det fik Gram og Røhl at føle. De krævede i Sommeren 1725 150 Vogne og 50 hvervede Soldater som Arbejdsfolk; men der behøvedes dertil en Udgift paa 13,650 Rdlr., og det blev derfor fore-

¹ Smstds. 18. Juni 1725.

slaaet at udskrive et almindeligt Paalæg af Hartkornet i Riget undtagen paa Flyvesandsegnene i Jylland. Men dette afviste Kongen, skjønt han i og for sig fandt Forslaget nyttigt og godt. Han holdt den Byrde, et saadant Paalæg vilde volde Undersaatterne, for at være for stor. Gram vedblev dog at trænge paa. Nogen Forstærkelse af Arbejdskraften ved Soldater fik Røhl, som det synes; men det var ikke tilstrækkeligt. Derfor indgav Gram i 1726 et Forslag om i det mindste at faa Penge til at købe 30 Vogne og 60 Materialheste samt til at kunne underholde en Arbejdsstyrke paa 100 Soldater, i alt til en Udgift paa 6000 Rdlr. aarlig; men da Kongen ogsaa fandt dette for dyrt og mente, at man til Prøve kunde begynde med det halve Tal Vogne og Heste, vare Gram og Røhl ved at fortvivle. Den sidste udtalte i en Skrivelse af Oktober 1726, at han forbandede den Time, da han ansattes paa Sanddistriktet, og i et Brev fra ham til Gram fra December 1726 klager han, der desuden var misfornøjet med sin Løn og kun havde en daarlig Bolig, over, at han ikke kunde leve og dog maatte staa i Regn og Kulde fra Morgen til Aften; han vilde se at faa et andet Embede, da han saa, at intet kunde hjælpe. Men heldigvis vilde Gram gjøre et nyt Forsøg. Han forestillede Kongen, at et saadant Afslag som det, denne vilde gjøre paa Bekostningen, kunde Røhl umulig gaa ind paa, Kongen vidste selv, hvor stor Skade Flyvesandet havde tilføjet Landet, hvor mange herlige Byer, Sædemarker og Enge det havde ødelagt og endnu fremdeles vilde ødelægge. »Det maa«, skrev han fremdeles, »erindres, at, skal Værket fremmes, maa det af al Magt og paa alle Kanter angribes, ellers bliver det et evigt og uendeligt Arbejde. Thi hvad paa slig Maade paa et Sted dæmpes, bryder dobbelt ud og gjør Skade paa et andet Sted, hvorpaa haves Exempel, at i dette Efteraar er paa en Kant indtil Frederiksborg Amt indblæst nogle Tusend Læs Sand, som ej alene har gjort stor Skade paa Bøndernes Agre, men endog overgaar (!) de Tuer, dem Røhl som et af de bedste Midler behøver til Sandens Dæmpning og ikke siden paa 2 til 3 Miles Vej er at faa.« Disse Grams indtrængende Ord hjalp. I det mindste gik Kongen ind paa, at han og Røhl

maatte faa, hvad de senest havde foreslaaet. Ganske vist var der som Betingelse tilføjet, at Rentekammeret maatte se at skaffe de nødvendige Penge, uden at andre højt fornødne og pressante Udgifter derved hindredes.¹ Men dette forstod Kammeret, der i det hele meget varmt havde støttet Gram, og fra nu af gik Flyvesandsarbejdet en langt sikrere Gang. Røhl fik nu ogsaa et eget Hus til Bolig, saa han personlig kom til at faa det bedre.

Som enkelte Træk kan først nævnes, at man fra 1727 har et Skjøn, der var optaget over Arbejderne. Der udtales baade Ros over Røhl, og det fremhæves tillige, hvor godt det var gaaet med at bekæmpe Sandet paa de høje Bakker ved Tisvilde. »De ere«, hedder det, »jævnede, besaaede med Sandhavre, dækkede med Tang og ved Siderne med Tuer. Planterne staa frodige med blaa (!) Blomster tilligemed Klittagsplanter, og de ved Mortensdag lagte Agern vise Planter af $\frac{1}{4}$ Alens Højde.«² Røhl havde altsaa, ser man, allerede begyndt med at prøve Træplantning. Det følgende Aar kom Frederik IV selv atter ud paa Flyvesandet. Ogsaa han var meget tilfreds med, hvad der var udrettet. Han fandt, at der var Udsigt til, at »Arbejdet med Guds Bistand, naar det nyder fornøden Hjælp, kan naa en ønskelig Ende«. Der blev da ogsaa nu vedtaget en formelig Plan for dets bedre Fremme. Det skulde drives med 15 Vogne, 15 Par Materialheste og 100 Soldater under en Løjtnant og en Underofficer. Som Udgift regnedes 2325 Rdlr. aarlig dels i Penge, dels i Leverancer af Havre og Hø.³

Det skadede ikke Dæmpningen, at Frederik IV døde 12. Oktober 1730, thi Kristian VI holdt fornuftigvis sin Haand over Fortsættelsen deraf. Da han gjerne vilde have Lejlighed til undertiden at kunne se, hvorledes det gik med Arbejderne derude, lod han opbygge et lille Hus, hvor han og Dronningen kunde tage ind, og

¹ Smstds. og ligeledes 30. Septbr. og 11. Novbr. 1726. Om Røhls Klagebrev se Lowzows Bemærkninger o. s. v. Her som i det hele har jeg kun medtaget de Træk, der forekomme mig at have virkelig Betydning. Lowzow har anført en Del Enkeltheder, som jeg finder ganske overflødige.

² Lowzows Bemærkninger.

³ Ryttergodsresolutioner 24. Septbr. 1728.

hvor de kunde spise til Middag. Vi kjende en kgl. Ordre, der fastsætter, at det skal forsynes med 2 Spejle til Majestæternes Kamre, et Taffel (!) til 10—17 Personer, 2 Dusin Stole, 2 Natstole og Gardiner.¹

Arbejdet skred i de følgende Aar fast og sikkert frem, og det kunde i en Indberetning 1735 endog siges, at Sandflugten var saa vidt dæmpet, at de nærliggende Byer eller Marker ikke mere vare udsatte for den Fare som forhen. Man mente derfor nu at kunne forhøje Byernes Hartkorn noget.² Der indtraf vel nok endnu undertiden Anfald af Storme, der kunde volde Forstyrrelser, som f. Ex. i Januar 1737, da Blæsten »paa et Sted, de hvide Harehøje kaldet, oprev Sandet og bragte det til at flyde rundt omkring«;³ men sligt var forbigaaende, og man havde Ret til i 1738 at opfatte Sejren over Sandflugten som vunden.

Med den Mand, der havde størst Del deri, nemlig Røhl, var det imidlertid kommet til at gaa paa en ret paafaldende Maade. Han havde følt sig saa forhaabningsfuld ved Arbejdets Fremgang, at han faldt paa at ville have en stor Gaard anlagt derude. Vi maa erindre, at Tibirke og Tisvilde Byer hørte til det saakaldte Ryttergods, der omfattede alt Krongodset i Kronborg Amt, og at det udelukkende var Bønder, der som kongelige Fæstere boede der. Men Røhl tog kun lidet Hensyn dertil. Han var aabenbart opfyldt af Tanker om den Herregaardsdrift i det store, der var saa almindelig i Nordtyskland, og hvorefter Jordejendommene aldeles overvejende vare fordelt imellem betydelige Herregaarde, medens Bønderne vare Smaafolk, der som Daglejere dyrkede Jorderne for Godsejerne. De af Oldskriftselskabets Medlemmer, der ifjor vare med paa Touren til Rügen, ville erindre, hvor stærkt vi bleve slaaede af paa det aabne Land kun at se Herregaarde med deres vidtstrakte Jorder og saa godt som ikke en eneste Bondegaard. Det var aabenbart noget i

¹ Lowzows Bemærkninger o. s. v.

² Kgl. Kommissionsforretning om Flyvesandet paa Kronborg Amt 1735. Kgl. Befaling af 23. Septbr. 1735.

³ Rentek. Forestill. Protok. 4. Maj 1737.

den Retning, Røhl vilde ind paa, naar han fik Kongen til at tillade, at han paa Strækninger ved de tvende nys nævnte Landsbyer, hvor der naturligvis ved Sandflugten var kommet vild Forstyrrelse i Jordfordelingen, maatte anlægge en stor saakaldet Schæferigaard. Den skulde bringes op til at have 40 til 50 Stude og 600 Faar, og han mente endog, i Løbet af 3—4 Aar at kunne forøge Faarenes Tal til 3000. Kongen gav ham et rentefrit Laan paa 1000 Rdlr.; hvad han ellers behøvede af Penge, maa han paa anden Maade have forstaaet at skaffe sig. Denne Gaards Drift kom virkelig i Gang, og Røhl havde endog Ønske om at faa endnu en ny saadan stor Gaard anlagt.¹

Men herved kom han til at ødelægge sin egen Stilling. Vel vide vi intet om, hvorledes han fik denne Sag ordnet; men det er indlysende, at det kun kunde ske ved en betydelig Indskrænkning af Bøndernes Bymarker. Sandet havde tidligere voldt dem store Tab, og nu kom den Mand, der skulde hjælpe dem imod denne Hjem-søgelse, og skilte dem ved en Del af Landsbyernes Jorder. De kunde endog i Aanden se sig truede med Hoveri til ham. Intet Under, at han fuldstændig lagde sig ud med dem. Samtidig gav han sig blot for Anklager for Egennytte og for Sigtelser for, at han mere brød sig om sit eget Gaardbrug end om Sandflugtens Dæmpning.

Hvor meget der var berettiget heri, er umuligt at vide; men en Kjendsgjerning var det, at han ikke alene fik Bønderne imod sig, men ogsaa gjorde sig Uvenner med, hvem han ellers havde at gjøre med, og tillige blev Gjenstand for Kritik paa indflydelsesrige Steder. Særlig galt blev det, da den Mand, der havde været hans uundværlige Støtte, nemlig Gram, vendte sig fra ham. I skarpe Udtryk talte han i en Indberetning til Rentekammeret om Røhls »hitzige og ustadige Naturel samt bekjendte Egennyttighed og Selvraadighed, og om, hvorledes han altfor meget var optaget af at pløje og saa, fæste Korntiender og købe Hø til sit Hollenderis og Schæferis Underholdelse«; han holdt det for nødvendigt, at Røhl paa en eller

¹ Forestill. af Røhl af 4. Juli 1732 og Skrivelse fra Gram i Pakke: Kgl. Kommissionsforretning om Flyvesanden paa Kronborg Amt 1735.

anden Maade blev forbunden til at blive alene ved Sandflugtens Dæmpning og ikke befatte sig med andre Slags Ting; det vilde være ønskeligt, om Kongen gav ham en alvorlig direkte Befaling.¹

Dette skete da ogsaa; men hvad enten Røhl har rettet sig derefter eller ikke, var hans Stilling undergravet, og allerede i Begyndelsen af 1738 blev Egnens Birkedommer sendt til ham for at meddele ham, at han var afskediget og skulde forlade Stedet. Han satte sig forbitret paa Bagbenene og nægtede at aflevere noget, førend han mundtlig havde talt med Kongen; Gaarden havde han ladet opbygge for sine egne Penge, og den vilde han ikke forlade, førend han havde faaet Godtgjørelse af Kongen for sine Bekostninger paa den.²

Hvorledes dette nu blev nærmere ordnet, skal ikke her undersøges. Hovedsagen, hans Afskedigelse, var en afgjort Sag. Han fik en aarlig Pension paa 200 Rdlr. for Livstid.

Det er naturligvis muligt, at Røhl efterhaanden har udviklet sig saa uheldig, at Regeringen med Rette fjærnede ham; men man kan dog ikke andet end finde, at hans Fortjenester af Sandflugtens Dæmpning vare saa store, at man maatte ønske, at han havde faaet en blidere Behandling. Det skurrer slemt, naar, da netop i Aaret 1738 Monumentet blev rejst i Anledning af Sandflugtens lykkelige Bekæmpelse, den sidste Linie af Jørgen Friis's Indskrift kom til at lyde, som før blev sagt:

Og Røhl, som vel fortjent, er lønnet for sin Møje.³

Det vilde være interessant, om man kunde vide noget bestemt om, hvorledes det saa ud her i Tisvildeegnen, da Regeringen 1738 holdt Sejren for vunden; men vi kunne kun danne os nogle ret

¹ Rentek. Forestill. Prot. 4. Maj 1737.

² Lille Pakke: Flyvesandet i Kronborg vedrørende Akter 1735—93. Indberetning fra Birkedommer Søren Michelsen 14. Febr. 1738.

³ Om Røhls senere Liv henviser jeg til Professor A. Oppermanns Artikel om ham i Biografisk Lexikon XIV, 479.

ubestemte Forestillinger derom. Den Del af Arealet, der var bleven frelst fra at blive ødelagt, er naturligvis nu som tidligere bleven dyrket af Bønderne, af hvilke de i Tibirke havde faaet nye Gaarde. Selve Sandegnen, der nærmest har svaret til det nuværende, 2500 Tdr. Land store Tisvildehegn, har formodentlig mest haft Lighed med en Klitegn, saadan som en af vor Tids vestjydske. Den har været i højeste Grad ujævn; paa sine Steder med ret anselige Høje som de i vore Dage vel kjendte Frøbakke, Raabjerg, Harehøj o. a. Det har for største Delen været Hjelme og Marehalm samt paa adskillige Steder det paa Tuerne voxende Græs, der har givet Plantevæksten sit Præg; men tillige havde Røhl, som allerede nævnt, forsøgt Plantning af Træer. Han har selv paastaaet, at han med egen Haand havde plantet 10,000 Ege og 14,000 Bøge samt utallige Grantræer og Fyrretræer. Lad saa være, at han maaske har taget Munden vel fuld, saa maa hans Plantninger paa sine Steder have givet Afvexling i Vegetationen, og længst imod Øst har der rimeligvis holdt sig nogle Levninger af tidligere Skov.

Med 1738 er Æmnet for dette Foredrag udtømt. Der skal kun siges et Par Ord om den følgende Tid. Hvad der var vundet fra Sandet, vedblev man naturligvis i bogstavelig Forstand at holde fast paa. Man har til sine Tider været forplaget af Storme, og Vildtet omtales jævnlig som gjørende ret betydelig Skade; men det kom man dog over. Forsøget med Træplantning blev i det mindste omtrent 1750 gjentaget med en Del af de mest forskellige Træsorter; men i Hovedsagen maa Eggen have bevaret det Præg, den havde faaet omtrent 1738. Naturligvis havde det sin store Betydning, at Spørgsmaalet om Sandflugtens Dæmpning var blevet løst, og det blev hurtigt til Gavn for nærliggende Egne, dels ved Frederiksværk, dels Øst paa langs Kysten henad Hornbæk til, hvor man ligeledes, om end heldigvis efter en langt mindre Maalestok, kjendte til Sandflugt. Men hvad der er ganske interessant, det blev ogsaa bekjendt i Udlandet, at der ved Tisvilde var udrettet noget betydeligt. Man har saaledes et Brev fra I. H. E. Bernstorff af 1765 til den daværende Amtmand i Frederiksborg og Kronborg Amter, den yngre

Gram, hvoraf man kan se, at Øvrigheden i Danzig havde hørt tale derom og ønsket en Beskrivelse derom, da man ogsaa derovre havde Sandflugt at kæmpe med. En saadan Beskrivelse havde Amtmanden da sendt, og nu kunde Bernstorff meddele, at man i Danzig havde fundet Fremgangsmaaden fortræffelig og bare bad om at maatte faa tilsendt noget Frø.¹

Den Stillestaaen, der maa siges overvejende at være betegnende for Egnens Historie de nærmeste Tiaar efter 1738, kom der Ende paa i Reformperioden i Slutningen af Aarhundredet. Til de Forhold, der da fængslede Regeringens Opmærksomhed, hørte ogsaa Sandflugten, og det efter en endnu langt større Maalestok, end Tilfældet havde været i Frederik IV's og Kristian VI's Tid. Det virkede heldig i den Retning, at Erik Viborg, den bekendte Veterinær og Botaniker, var stærkt optagen af denne Sag. Naar denne Interesse fremkaldte den for Jylland saa betydningsfulde Forordning om Sandflugten af 19. September 1792, har det med Hensyn til Tisvildeegnen Værd at se Viborg en Maaned herefter (23. Oktober 1792) afgive en Betænkning om Flyvesandet paa Kronborg Amt. Idet han gav en Kritik af Tilstandene ved Tisvilde, forenede han dermed Forslag om en ganske anderledes gennemført rationel Beplantning med Træer, end man tidligere havde kjendt. Hermed skete Overgangen til det sidste vigtige Tidsafsnit for vor Egn her, da man fra 1793 tog fat paa den omfattende Beplantning af den, der omsider har ført til det virkelig storartede og højst interessante Resultat, som foreligger ved det mærkelige Tisvildehegn, saadant som vi kjende det nu til Dags.

¹ Pakken: Flyvesandet i Kronborg vedrørende Akter 1735—93.

